

ביאורים ומילואים - על סדר ההף היומי

פסחים ס' עמוד א'

בגמ', תפוס לשון ראשון וכו' תפוס לשון אחרון וכו'.

[א]. פלוגתא גבי תפוס לשון ראשון או אחרון, איכא בב"ב (ק"ד.) גבי מידה בחבל אני מוכר לך וכו' (עי' בתוד"ה שלא לשמו), ואף שיש לחלק בין הסוגיות כדכתב הצ"ח (ד"ה נתתי ליבי), אך מרגניתא טבא איכא בפרשתן בכתבי אחד מגדולי המפרשים על רש"י **משכיל לדוד** (פר' בא דף ב"ה:) והזמן גרמא להעתיקה.

דהנה שם נחלקו רבנן ורבנן, ננס, במי שאומר לחבירו שתי לשונות הסותרים זה את זה. **מדה בחבל**, דמשמע בצמצום. **הן חסר הן יתר**, ויכול להתפרש אף בהרחבה וביתר, ס"ל לכן ננס דתפוס לשון אחרון, ומבטל את לשון ראשון שהוא מדה בחבל. ואפילו פחת רובע לסאה או הותר רובע לסאה הגיעו. ופליגי רבנן עליה ואמרי הלך **אחר פחות שבלשונות**, בין ראשון בין אחרון. דמספקא להו אי תפוס לשון ראשון, או לשון אחרון. ונוטל הלוקח בפחות שביעורין, והלכה כחכמים.

וכתב המשכיל לדוד (שם) דהנה כתיב בפרשתן (שמות י"א, ב') "דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב", ופירש"י ע"פ מאמז"ל (ברכות ז.) 'דבר נא, אין נא אלא לשון בקשה, בבקשה ממך הזהירים על כך, שלא יאמר אותו צדיק אברהם ועבדו וענו אותם קיים בהם, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם. וידועה הקושיא למה היה צריך לבקשו ולזרוזו על דבר טוב.

ומפרש, דלעיל בפרשת שמות (שם ג', ב') אמר השי"ת למשה, "ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה", וכאן אמר לו "וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה". ולכאורה יש סתירה, דשם אמר לו שהאשה תיקח, וכאן אמר לו שאף האנשים יקחו. ואמנם מה ששינה אחר כך, היינו משום דבתחילה אם היה מצוה על האנשים לקחת, היו יכולים להשתמש ולומר אין לנו כלל את הכלים הללו, מה שאין כן הנשים יודעות טוב יותר מרכושי השכנים ולהם יקשה להכחיש, ולכן ציוה על הנשים, מה שאין כן כאן היה כבר לאחר מכת חושך, שבו נכנסו בני ישראל לבתי המצרים ובדקו היטב את רכושם, וידעו היטב מה הם הכלים העומדים ברשותם, ולא יכלו להשתמש ולהכחיש. אך עדיין הסתירה במקומה עומדת, האם יצוה על האנשים או על הנשים. והיה מקום לומר, דכיון שהלכה כחכמים שהולכים פחות שבלשונות בין ראשון בין אחרון, ויתפוס הפחות שבלשונות והוא הלשון שאמר לו בתחילה "ושאלה אשה משכנתה", לכך הוצרך לומר לו בבקשה ממך, אף על גב דכלל מקום הלכה כרבנן, כאן בבקשה ממך תפוס דוקא לשון אחרון, כי כך ירבה הרכוש, כי אם האנשים לוקחים מצליחים יותר מאשר הנשים, עכ"ד. ובסוגיין אתי שפיר, דהיכא שהלשון האחרון אינו בא לבטל הראשון, ואפשר לקיים שניהם, אז אף לכו"ע יתקיימו שניהם (עי' בתוד"ה שלא לשמו), ורק במבטל הלשון אחרון הראשון פליגי, ועי' בשפת אמת בסוף ע"א

בגמ', ת"ש שחטו שלא לאוכליו וכו'.

[ב]. פירש"י: "שלא לאוכליו, לחולה ולזקן שאין יכולין לאכול כזית, ואין בו מנויין אחרים אלא הן". וכן פי' הרב ברטנורא במשנה (פ"ה, מ"א). והקשו התוס' (ד"ה שחטו) "וקשה אם כן מאי איריא שלא לאוכליו אפי' סתם נמי פסול כיון שאין לו אוכלין. ונראה דמירי דיש נמי מנויים אחרים". והיינו שהיו מנויים אחרים, אך חשב דווקא על החולה והזקן. ולפי"ז לאוכליו ושלא לאוכליו, דחישב על שניהם.

וכתב הנצי"ב זצ"ל במרומי שדה בסוגיין, דרש"י דקדק לומר "שאין יכולין לאכול כזית", והוא כשי' רש"י לקמן (צ"א. במשנה ד"ה ואפילו חבורה של מאה) "לא תליא מילתא דפסח אלא באכילה, יחיד ויכול לאכול כזית, שוחטין עליו, מאה ואין יכולין לאכול כזית בין כולם אין שוחטין עליהן" (ועי' שם בשפ"א שתמה בה), ואף שברור לרש"י דאם אוכל פחות מכזית לא קיים מצות אכילת קרבן פסח, דאין אכילה פחותה מכזית, אך שוחטין עליהן והקרבתן כשר, ולא הוי פסח שאין לו אוכלין, ומדברי התוס' לקמן (ד"ה:ו) משמע שחולק בזה, אך שיל' רש"י מיישבת פירושו מקושיית התוס' כאן, דבסתמא לא יהיה פסול הקרבן, דיכולים לאכול פחות מכזית, ורק לשם שלא לאוכליו יפסל.

[ג]. והנה הרמב"ם בפ"ה המשניות (שם) כתב: "שלא לאוכלין, הם חולה וזקן וקטן שאינן יכולין לאכול כזית בשר. ומפורש בכתוב שאין הפסח נשחט אלא לבני אדם מסוימים, והוא מה שאמר ה' תכוסו על השה. ואינו נשחט אלא למי שיכול לאכול ממנו שנ' איש לפי אכלו. ושלא יאכלנו ערל שנ' וכל ערל לא יאכל בו. ושלא יאכלנו טמא שנ' ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ולא יכלו לעשות הפסח. וטעם פיסולו אם שחטו לשמו ושלא לשמו וכשר אם שחטו לאוכליו ושלא לאוכליו וכו', כי לשמו ושלא לשמו נעשה הפיסול בעצם הזבח, ולאוכליו ושלא לאוכליו הפיסול חוץ ממנו. ושנית כי לאוכליו ושלא לאוכליו תוכל להפריש הפסולים מן הכשרים. ושלישית לשמו ושלא לשמו נוהג בכל הקדשים וזו מיוחדת לפסח".

ומצאתי בס"ד מרגניתא טבא בשו"ת מנחת יצחק (ח"ב, ס"ו) בתוך כמה אגרות רצוא ושוב עם הגאון הרוגוטשובער זצ"ל, מחדש המנח"י יסוד, דהיכא "שסתמא" כשר, ורק "המחשבה הפוכה" מפגלת, יכול המשלח לומר לשליח לתקוני שדרתיך ולא לעוותי, וביסוד זה מבאר כמה תמיהות שתמה הגאון הרוגוטשובער זצ"ל, ובתוך הדברים כתב, שבזה יובן דברי רש"י, דאם היו מנויים הראויים לאכול, ועי' מחשבתו רק לשם החולים והזקנים פסל להם, יכולים הם לומר לשליחם המקריב הפסח, לתקוני שדרתיך ולא לעוותי, ויחזור להיות "בסתמא", ובסתמא יהיה כשר, דיש כאן גם מנויים הראויים לאכול כזית. דאי נימא שגם בסתמא יהיה פסול בכה"ג, אזי לא הרויחו התוס' בתירוצם, דאכתי קשה קושייתם מאי איריא שלא לאוכליו אפילו בסתמא נמי פסול, ועל כרחק יהיה כשר בסתמא, ולכך דייק רש"י שאין בו מנויין אחרים, שיכולים לומר לשליח לתקוני שדרתיך ולא לעוותי. עכתו"ד לפי קוצר הבנתי, דכתב שם מאוד בקצרה, אך כך נראה כוונתו. והגאון זצ"ל השיבו על זה: "יש ב' מיני סתם אם לא חשב כלל או שחשב סתם ואכ"מ" וה' יאיר עינינו במאור התורה ובלשון חכמים מרפא.

ואין להקשות על תירוצו, דא"כ אף בשחטו שלא לשמו, י"ל דכיון דבסתמא כשר, יכולים המנויים לומר לתקוני וכו', דכד נדייק בלשון הרמב"ם שהבאנו לעיל, נחזה שחילק דבשחטו שלא לשמו, הוא פסול בעצם הזבח, וכמו שיעשהו בעל מום, או שיערפנו במקום לשחטו, בוודאי לא שייך טענת לתקוני וכו', אך שלא לשם אוכליו הוא פסול במקריב, ולא בקרבן, ולכך שפיר יכולים לומר לו לתקוני וכו'. ולא זכיתי לראות הרבה תירוצים ע"ד רש"י, אך מהמעט שהספקתי לראות לא זכיתי להבין את עומק כוונתם, אך תירוצו של המנחת יצחק הוא מאיר עינים.

ביאורים ומילואים - על סדר ההדף היומני

ד] עוד י"ל בביאור דברי רש"י, דהתוס' הקשו עליו בפשיטות דאם שחט למנויים שאינם יכולים לאכול, הוא פסח שאין עליו אוכלין ובמילא פסול. ובאמת יש לעיין מה יענה רש"י על זה, ואולי יש לחלק, בין פסח שאין לו בעלים שבפסוק מפורש דפסול, לפסח שיש לו בעלים רק אינם אוכלים שלולי דברי המשנה "שלא לשם אוכליו" היינו אומרים שכשר כמו קרבן שלמים, וזה חידושה המשנה. ולכאורה המזרחי והפנים יפות נחלקו בזה.

דהנה כתב הפנים יפות בפרשת צו (ויקרא ז, י"ט): "כל טהור יאכל בשר. פרש"י יכול לא יאכלו שלמים אלא בעלים לכך נאמר כל טהור יאכל בשר, והקשה הרא"ם דהאיך ס"ד הכי תיפוק ליה מדאיצטריך למכתב גבי פסח איש לפי אכלו תכוסו על השה, ללמד שאין הפסח נאכל אלא למנויו מכלל דשלמים מותרים לכל אדם, ונדחק מאוד בזה. ולענ"ד לא קשה מידי דעיקר קרא תכוסו על השה שיהיה השחיטה לשם בעלים, כדאיתא בפסחים דף ס"א ת"ר במכסת מלמד שאין הפסח נשחט אלא למנויו, יכול שחטו שלא למנויו יהא כעובר על המצוה וכשר ת"ל במכסת תכוסו וכו', אבל בשלמים אפילו שחטם בשינוי בעלים דהיינו שיתכפרו בו בעלים אחרים הזבה כשר אלא שאין עולה לבעלים לשם חובה [ע"י זבחים ב. תוס' ד"ה כל הזבחים], וכ"ש כששחטו לשם בעלים אחרים דאפילו עולה לשם חובה, תדע דאפילו אי הוי אמרינן דבפסחים נמי אין איסור לאכול חוץ לחבורה, דכל איש ישראל חייב לשחוט הפסח, אכתי לא הוי צריך לכתוב תכוסו על השה, דפשיטא דכל אדם מיראל חייב לשחוט הפסח ובזריקת דמים, דאין סברא כלל שיצא ידי חובתו במה שאוכל כזית מפסח של אחרים, וע"כ קרא תכוסו על השה אתי לאשמועינן על השחיטה שתהא לשם המנוין ואין כאן מקום קושיא כלל".

וא"כ לפי דרכו של הפנים יפות בביאור דברי רש"י עה"ת, מהפסוק לבדו, עדיין היה אפשר לומר, דכששחט לשם בעלים, יהיה כשר, אף אם אינם אוכלים, דלא גרע משלמים דלא בעי אוכלין וכשר, וכיון דשחט "שלא לשם אוכליו" אך הם בעליו, היינו יכולים לומר דכשר הפסח מדין קרבן, ורק ע"י חידוש המשנה, שכיון שאותם בעלים אינם אוכלים, אסור לשחוט, ופסול הוא, ודו"ק.

ה] וראיה לזה הדרך, ממה שכתב הג"ר מנחם זעמבא הי"ד (חדושי הגרמ"ז, ס"ד) דיוק והבנה בדברי הר"ש על הת"כ (פר' צו, ד) דבפסח אפילו אם לא נמנה עליו אין איסור אכילה, רק אין בה קיום מצות אכילת קרבן פסח, אך יש בזה קיום מצות אכילת קדשים והוא אכילת שלמים שלא בעי מנוי, ובביאורי ספר המצות לרס"ג (ח"ב ל"ת קע"ה) כתב כן הגרי"פ פרלה זצ"ל חידוש זה מהר"ש, והבין כך בדבריו, ואף מדויק דהרמב"ם נמי ס"ל כן, עיי"ש בארוכה מארץ מידה ורחבה מיני ים כדרכו הקדושה. וא"כ כששחט הקרבן פסח בסתמא כדהקשו התוס', י"ל דרש"י לא יפסל הקרבן דאין לו אוכלין, דהא אפשר לקיים בו מצות אכילת קדשים, ורק כיון שחישב על אלו שאינם יכולים לאכול נפסל, וזה חידוש המשנה וכדלעיל. אכן דעת התוס' אינה כן, ויהיה איסור אכילה למי שלא נמנה עליו, וכן מפורש בדבריהם בזבחים (נ"ו: ד"ה הפסח וכו') שמדמים אכילה שלא למנויו לאכילה בתר זמנו, וא"כ הוא איסור גמור ולא מצוה, ושפיר לשיטתם הכא דשחטו בסתמא שלא לשם אוכלים הוא פסול.

דף ס' עמוד ב'

בגמ', אמר רבא פסח ששחטו בשאר ימות השנה לשמו ושלא לשמו כשר, דהא סתמו לשמו קאי וכו' כי שחיט נמי לשמו ושלא לשמו אתי שלא לשמו ומפיק ליה מידי לשמו. אמר ליה רב אדא בר אהבה וכו' וכל היכא דשחיט ליה שלא לאוכליו לחודיה פסול, ואמאי, הא סתמא לאוכליו קאי.

ו] והקשה הצ"ח בסוג', דאף דפסח בשאר ימות השנה קרב שלמים, מ"מ הרי יש הפרש ביניהם קודם שחיטה, דשלמים טעונין סמיכה ופסח אינו טעון סמיכה, וא"כ במאי עסקינן אם סמך עליו קודם שחיטה אין לך עקירה גדולה מזו, ואם מיירי דלא סמך עליו, א"כ זה הוי ראייה ששחטו לשם פסח ולכך סתמו לשמו קאי שמוניעת הסמיכה היא ראייה לדבר, וא"כ מה מקשה רב אדא מהא דלאוכליו, מה ראייה מסתמא דלאוכליו שאין לנו שום הוכחה, לסתמו דלשמו, שהסמיכה תוכיח על סתמו ונחשב כאילו שחטו בפירוש לשם פסח ושלמים, וכיון דהתם כשר ה"ה היכא דאמר בפירוש לשמו ושלא לשמו דמאי שנא, משא"כ בשלא לאוכליו דהא דסתמא עומד לאוכליו לא חשיב כמו דאמר כיון דאין הוכחה לזה, ומש"ה שאני התם היכא דאמר מהיכא דלא אמר, וא"כ מה מקשה רב אדא בר אהבה.

ומתרץ, דמניעת הסמיכה אינה ראייה אלא דאינו שוחטו לשם זבח אחר, דהרי זבח טעון סמיכה, ופסח לא טעון סמיכה, אבל אינה הוכחה דאינו שוחטו לשם חולין, דגם בשוחט פסח בשאר ימות השנה לשם חולין כשר, דהוי כמו שלמים ששחטן לשם חולין דעלו לבעלים לשם חובה, ועכ"פ מניעת הסמיכה אינה ראייה דעומד לשמו רק מחמת דסתמו לשמו קאי, ומש"ה שפיר מדמינן לה לאוכליו ושלא לאוכליו, עיי"ש.

ז] והנה הקרן אורה (זבחים ת: ד"ה אימא) הוכיח דאף למאן דאית ליה דפסח בעי עקירה, בדיבור בעלמא סגי לעוקרו מפסח, דהרי כיון דהוי שלמים טעונין סמיכה, ובמה עקרו מפסח, אלא ע"כ באמירא בעלמא סגי, והקשה מגמ' דידן דמבואר להדיא דבעי עקירה בשחיטה. וכתב לחלק, דדווקא קודם פסח דעומד לפסח הוא דבעינן דלהוי עקירה בשחיטה דווקא, אבל לאחר פסח באמירא בעלמא סגי.

ולעיל (אות ה) הבאנו דברי הר"ש עיי"ש, ולפי הר"ש מבואר, דבאמת יש בפסח שתי קדושות, קדושת פסח וקדושת שלמים, א"כ לא קשה מה דהקשה בקרן אורה במה עקרו מפסח הא בעינן סמיכה על שלמים, ומשום זה הוכיח בדבור בעלמא סגי, דהרי להנ"ל יש בו קדושת שלמים, וא"כ הסמיכה הוי גם על שלמים.

ואין להקשות דלהוי עבודה בקדשים מצד דיני פסח שיש בו, זה אינו, דהרי כתבו התוס' (ס"ו: בדיבור הראשון) בשם הירושלמי דהיכא דהוי לצורך לא אסור, וכאן עדיפא טפי וכו' ע"י וודו בזה, ומעין זה כתב הגרעק"א זצ"ל (חגיגה ד: ד) דחצי עבד וחצי בן חורין מותר לו לסמוך ולא הוי עבודה בקדשים ודו"ק.